

Devetdesetletnik Josip Vidmar: Izziv gerontološki znanosti

Bojan
Acceto

Značilno za zgodovino slovenske literature je, da je izredno veliko pisateljev in pesnikov umrlo v zelo zgodnji starosti.

Vzroki za zgodnjo smrt večine slovenskih pisateljev so predvsem v slovenski družbeni šibkosti (da ne rečemo revščini), pa tudi v izrazito neurejenem življenju, ki so ga živeli in je bilo z družbeno šibkostjo v ozki zvezi.

Šele po drugi svetovni vojni lahko opazujemo, kako se življenjska doba slovenskih literarnih ustvarjalcev povečuje. Pisateljev, ki so doživeli sedemdeset let, je na pretek, poleg tega pa je značilno, da še zmeraj ustvarjajo. Med slovenskimi pisatelji, ki se lahko pohvalijo s svojo plodovitostjo in vsestransko življenjsko bistrostjo, je dosegel znamenito starost Josip Vidmar.

Ob take vrste jubileju, kot je devetdesetletnica rojstva akademika Josipa Vidmarja, ta ali oni ponovno razmišlja o zakonitosti staranja in starosti, še bolj pa o povezavi staranja in starosti z ustvarjalnostjo. V gerontologijo usmerjeni strokovni delavci — pa naj gre za medicinsko ali sociološko usmerjenost — imajo ob taki priložnosti možnost, da nehote ponovno ocenjujejo in vrednotijo sicer že priznane in sprejete norme staranja in starosti. Vsak odklon od določenih gerontoloških norm (in pri Vidmarju jih je veliko) nas spodbuja pri gerontološkem ocenjevanju predvsem ljudi v desetem deceniju k razmišljanju, ali je vendarle treba kaj spremeniti v naših pogledih na procese staranja in starosti. Vsak odklon od priznanih gerontoloških norm je namreč nekakšen izziv gerontološki znanosti.

Josip Vidmar je prav gotovo eden tistih starih ljudi, ki znatneje odstopajo bodisi po duševnih, pa tudi telesnih zmogljivostih od povprečja približno enakih starih ljudi, ne samo med Slovenci, temveč tudi med Jugoslovani in celo v svetovnem merilu. Med 761 ljubljanskimi stoletniki bi mu težko našli enakega ali vsaj podobnega. Zaradi zanimivosti naj povem, da je živelo v letu 1983 v Ljubljani med 49.167 ljudmi starejših od 60 let 172 moških in kar 589 žensk, ki so bili starejši od 90 let. Če Josipa Vidmarja primerjamo z njimi, lahko ugotovimo, da pomeni zaradi svoje aktivnosti in zmogljivosti pravi pravcati izziv gerontološki znanosti.

1. Pojma, kot sta *biološko* staranje in *patološko* staranje vzdržita ob Vidmarju kritično presojo. Biološko zakonito staranje, ki je zapisano v genskih strukturah vsakega živega bitja, v zaokroženih družinah posameznih bitij in v posameznih species je nepreklicno. Praviloma za zdaj na to biološko staranje ne moremo vplivati.

Teoretično bi bil ta vpliv možen samo takrat, ko bi v tem smislu spreminjali gensko strukturo živih bitij. Kakšni moralni, etični, socio-

loški, politični in drugi zapleti pa bi s tem nastali, je danes nemogoče predvideti. Čas preživetja ljudi naj bi se v tem primeru podaljšal znatno prek 100 let, kar sicer danes gerontološka znanost ocenjuje za zgornjo mejo biološke starosti. — Le malokdo doseže ali preseže magično mejo stotih let; predvsem je bolezen tista, ki biološko staranje pospeši, ne da bi bolezen v osnovi povzročila staranje.

Da je v genskih strukturah posameznih družin zapisana in »določena« starost posameznika, je moč ugotoviti tudi po starostni strukturi nekaterih članov Vidmarjeve družine. Babica Josipa Vidmarja je doživela 84 let, ded je umrl v starosti 50 let, vendar zaradi posledic kolere. Njegov oče Josip je doživel 92 let, mati pa je umrla v starosti 62 let zaradi neozdravljive bolezni. Med sedmimi brati in sestrami je Milan umrl v 77. letu, Stane v 62. letu in Ciril v 83. letu. Sestra Mila je umrla stara 96 let, Meta stara 76 let, živi pa še Ivana, ki je stara 93 let. Zanimivo, da so vsi v kasna življenjska leta obdržali izredno psihično kondicijo.

Prav zaradi tega moramo dolgoživost jubilanta Josipa Vidmarja pripisati tudi genskim danostim Vidmarjeve družine.

Tako opredeljevanje biološkega in patološkega staranja tudi dokazuje, da ni utemeljeno enačenje starosti z boleznijo. Do tega sklepa je v svojih razmišljanjih prišel tudi Josip Vidmar, ki je v eseju o starosti zapisal: »Vsi vemo, da je star človek lahko kljub letom zdrav, dasi morda ni pri vseh močeh, kakor v tako imenovani zreli ali celo mladeniški dobi. Tudi je jasno, da se starost ne more končati drugače kakor s smrtjo, česar o večini bolezni ni mogoče trditi. Bolezni si nihče ne želi, starost pa vsakdo . . . Starost tedaj ni bolezen, ji je pa le v marsičem sorodna«.

Mnoge študije, napravljene v raznih delih sveta, so dokazale, da biološko staranje najbolj pospešujejo arterioskleroza in posledične arteriosklerotične bolezni v raznih žilnih skupinah človeškega telesa in ne dovoljujejo doživetja tistih let, ki so za človeška bitja zapisana v genskih strukturah. V zvezi s tem je za Vidmarja vendarle treba tudi reči, da je vestno kontroliral svoje zdravstveno stanje in tako pripomogel k odpravljanju fizične dekompenzacije, ki vodi do patološkega staranja.

2. Ko govorimo o biološkem staranju, moramo na splošno tudi vedeti, da poteka biološko staranje pri posamezniku tudi ne glede na fizično bolezen lahko počasneje ali pa hitreje. Ključ za razumevanje te različnosti, ali drugače rečeno, ključ za razumevanje počasnejšega staranja posameznika je v gledanju samega starejšega človeka na staranje in starost. Emocionalno zrele osebe mnogo lažje preidejo iz srednjega življenjskega obdobja v starostno obdobje kot osebe, ki ocenjujejo svojo dotedanjo življenjsko pot za zgrešeno in nedoživeto. Tisti, ki starosti ne sprejemajo kot naravni proces, tudi starostnih pojavov ne sprejemajo in se zoper nje celo bojujejo. Prav to pa vodi do niza depresivnih in anksioznih pojavov, kar gerontologija vrednoti kot psihično dekompenzacijo v starosti. Prav gotovo pri Vidmarju nikdar ni bilo moč zaslediti pojavov psihične dekompenzacije.

Čas za nastanek psihične dekompenzacije je zelo pogosto v obdobju pri odhodu v pokoj. Zato sprejemajo to nezrele osebnosti z ogorčenostjo in je pri njih tudi adaptacija na novo situacijo izredno težka.

Adaptacija na staranje in starost ni odvisna le od posameznika, temveč tudi od družbe, v kateri posamezniki živijo.

Sociološka znanost pozna zaradi interakcij med posamezniki in družbo dve sociološki teoriji staranja, s katerima želijo sociologi razložiti odnose starejših ljudi v obdobju staranja do samih sebe in do družbe kot celote. Prvo sociološko teorijo, katere avtorja sta E. Cumming in W. Henry, poznamo pod pojmom teorija izključevanja. Srž te teorije je trditev, da se prične človek tedaj, ko napreduje staranje, umikati in družbe, kar se kaže s prenehanjem nekaterih socialnih vlog. Avtorja menita, da je tako umikanje iz družbe zakonit proces, kajti v starostnem obdobju nujno nastajajo spremembe raznih interpersonalnih odnosov in s tem opuščanje ali menjave nekaterih socialnih vlog. Ker se s staranjem približuje tudi čas smrti, je primarna funkcija izključevanja priprava posameznikov, pa tudi okolice posameznikov, na smrt. Proces izključevanja iz družbe lahko začne posameznik ali pa družba, lahko pa tudi oba hkrati. V bistvu naj bi torej izključevanje iz družbe vodilo k hitrejšemu staranju. Žal je tako izključevanje velikokrat tudi izraz brezdušnega administrativnega poseganja v življenje starejšega človeka.

Pri Vidmarju ne opažamo procesa izključevanja iz družbe, pa tudi ne brezdušnega administrativnega poseganja v njegovo življenje. Dve pomembni funkciji, ki ju je do visoke starosti opravljal (predsedovanje SAZU in predsedovanje Sterijevega pozorja) je sicer sam odložil, a ne iz slabosti oziroma zaradi staranja, temveč iz načelnega prepričanja o nujni rotaciji posameznih družbenih funkcij. Značilno zanj je, da še v obeh ustanovah, kljub temu da jima ne stoji več na čelu, zelo aktivno sodeluje, kar pomeni, da njegovi odstopi niso pomenili izključevanja.

Druga sociološka teorija staranja, katere nosilec je G. L. Madox, je tako imenovana teorija aktivnosti. Po tej teoriji, ki je povsem nasprotna teoriji izključevanja, so na procese staranja in starosti mnogo bolj prilagodene tiste osebe, ki uporno vzdržujejo določeno stopnjo socialnih aktivnosti. Mnogi psihologi sodijo, da je optimalna stopnja aktivnosti v starosti tista, ki je bila karakteristična za posameznika v srednji življenjski dobi. Po tej teoriji določeni stari ljudje z opuščanjem določene socialne vloge v srednjem življenjskem obdobju prevzemajo nove.

Za Josipa Vidmarja je prav gotovo značilno, da ostaja slej ko prej izrazito aktiven, znano pa je tudi, da je v življenju menjaval razne oblike in vrste aktivnosti: bil je kulturni delavec, družbeno-politični delavec, predsednik Akademije znanosti in umetnosti, literat, kritik, itd., itd. Uspešna prilagoditev na starost je bila končno pri našem jubilarantu v veliki meri odvisna od njega samega, saj je znal, kot smo videli, pravočasno menjati vrsto svojih aktivnosti. Zanimiv je v tem smislu tudi Vidmarjev pogled na biološko starost, ki jo ocenjuje kot »naravno zaključno dobo našega življenja, ko se izrabljeni organizem polagoma hladi in umirja, ko postane star človek življenjsko izkušen, ko razumno razsoja stvari, predvsem pa ne pričakuje in ne zahteva več bogvedi česa od življenja... vendar pa tudi staremu in modremu ostane še služba v resnici in skrb za pravo smer in pot sveta in človeka«. Dejansko je v takem gledanju »srž modrosti in resnične človeške zrelosti, ki nam jo skorajda razodeva samo zlahčna starost«, je napisal

jubilant. Te njegove misli so izraz opazovanj staranja in starosti pri samem sebi, pa tudi vodilo njegovega ustvarjanja in ne le izraz opazovanja »onih drugih, ki se starajo«. Tudi to je modrost staranja.

3. Gerontološka znanost govori, da je človek vse tja do 50. leta izrazito ustvarjalen s pogledom naprej, med 50. in 60. letom je njegov pogled uperjen v sedanost, po 60. letu starosti pa pretežno gleda nazaj na prehojeno pot in na svojo ustvarjalnost v preteklosti. Čeprav to velja za večino ljudi, to ne velja za Vidmarja. Njegova intelektualna dejavnost je bila prav na starost izjemna in pomeni izziv sprejetim gerontološkim normam. Dokazi za to so nam vsem poznani:

a) Večji del njegovega literarnega opusa je nastal v obdobju med njegovim 70. in 90. letom starosti.

b) Njegova ustvarjalnost se v starostnem obdobju ni osredotočila le na spominjanje dogodkov iz onih davnih let (kot pravi sam), kar je dejansko povezano z ostarelo zavestjo, temveč posega v sedanost, pa tudi v perspektive prihodnosti.

c) Starejši ljudje, tudi tisti v visoki starosti, imajo ohranjen predvsem tako imenovani logični spomin. Dogodke iz preteklosti in sedanosti zato podajajo v logičnem zaporedju, preudarno in počasi. Otroci in mladina, pa tudi nekateri profesionalni delavci (npr. dramski igralci) imajo razvit mehanski spomin, kar je v bistvu reprodukcija engramiranih novih svežih podatkov, ki jih človek vsesa z nekajkratnim ponavljanjem. Vsem nam je znano, da prihajajo otroci domov iz otroških vrtcev dan za dnem z novo naučeno pesmico, kar je izrazito mehansko spominjanje novo engramiranih dejstev.

Stari ljudje te sposobnosti nimajo, če jo pa imajo, je le slabše izražena. Vidmar je tudi na tem področju izziv gerontološki znanosti, saj je še vedno v takšni intelektualni kondiciji, da lahko povsem mehansko reproducira nova dejstva in dogodke, tudi brez izrazite uporabe logičnega mišljenja.

Vidmarjev vstop v »klub stoletnikov« in njegove intelektualne pence so dejansko izziv gerontološki znanosti. Razlage o biološki in patološki starosti v gerontologiji povsem vzdrže ob njem kritiko tistih teorij, še posebno tistih preiskovalcev, ki so mnenja, da se da doseči višjo starost z najrazličnejšimi geriatričnimi pripravki, ki so stoletja vznemirjali, pa tudi še danes vznemirjajo svet. Patološko staranje s fizično, psihično pa tudi socialno dekompenzacijo v starosti, lahko danes vedno bolj obvladujemo z enakopravnim preventivnim, kurativnim ter rehabilitacijskim zdravstvenim varstvom in ustrezno socialno skrbjo za našo starejšo populacijo.

Sociološka teorija aktivnosti, ki preprečuje predvsem psihično dekompenzacijo, je dobila svojo potrditev v življenju Josipa Vidmarja, saj so njegove osebnostne kvalitete in zelo raznolika dejavnost v srednji življenjski dobi med drugim botrovale njegovi intelektualni svežosti v visokih letih.

Naša družbena situacija ima določene teoretične specifičnosti, ki ne dovoljujejo ločevanja mlade in stare populacije, kar omogoča prilagojevanje na starost v skladu s teorijo aktivnosti. Pravilnost te poti in družbene razmere so to dokazali ob Josipu Vidmarju. Ali je to dano tudi naši preostali stari populaciji?